

Marko Kerševan

OB POBUDI ZA SPREMEMBO PLOŠČE

Dragi predsednik Viktor, še enkrat, strinjam se s tvojim odgovorom na pismo pobudnikov: napis je treba uskladiti s preverljivimi dejstvi. Sedanji je lahko (za nepoučene o reformaciji) zavajajoč in, kar zadeva številko (za slovenske knjige), skoraj gotovo netočen. Pri postavljanju table in oblikovanju napisa nisem bil zraven, tako da ne vem, kako je prišlo do njega. Verjetno je vse potekalo bolj na hitro, ko /ker se je bližala štiristoletnica dogodka, o katerem poroča Valvasor («/.../ požgali so jih dne 23.decembra 1600 javno na trgu pred mestno hišo /.../»; *Slava vojvodine Kranjske*. Prevedel, izbral in razložil Mirko Rupel, uredil Bogomir Gerlanc. Ljubljana, Mladinska knjiga 1977, str. 274, Znameniti dogodki mesta Ljubljane).

Med podpisniki pobude je dovolj kompetentnih in dobronamer-
nih strokovnjakov in tudi njihov predlog novega besedila je v osnovi sprejemljiv. Sam bi ga – tudi na temelju njihovih ugotovitev/potrditev v *Pobudi* – formuliral recimo takole: »Med protireformacijo so v Ljubljani 29. 12. 1600 in 9. 1. 1601 na trgu sežgali več vozov protestantskih knjig, med njimi prve slovenske knjige.«

Številka 2000 knjig je, kot je razvidno tudi iz dokumentacije v *Pobudi*, Elzejev »preračun« 8 (ali 11) vozov vseh – nemških, slovenskih, gotovo tudi latinskih – protestantskih knjig. Trije vozovi – in seveda sežiga decembra 1600 in januarja 1601 – so potrjeni tudi v zdaj znanem viru (Hren). Odkod Elzeju osem voz, torej ne vemo. Verjetno je poznal še kakšen vir, navsezadnje bi bilo čudno, da bi bil edini ohranjeni dokument Hrenov dnevnik. Vsekakor se Valvasor sklicuje na dva vira: na Hrenov dnevnik in na neki zdaj neznani vir, ki da ga ima v svoji osebni zbirki.

Besedilo *Pobude* pa ob hvalevrednih preciziranjih, popravkih ter dokumentaciji tudi samo izziva nekaj pomislekov oziroma kliče po nadaljnji razpravi in raziskavah. Sedanji napis na plošči je nedvomno prehitro posegel po (pre)visokih številkah in pri tem videl samo slovenske tiske. Vendar pa za marsikatero vprašanje tudi (še) nimamo ustreznih raziskav in dokumentacije.

Omenjena *Pobuda* poudarja, da je bila Hrenova protireformacijska komisija »zavezana pravilom Tridentinskega koncila (1545–1563) in seznamu spornih tiskov, ki je bil objavljen v rimskem Indeksu prepovedanih, knjig«, da je iskala »predvsem najhujše 'krivoverske' knjige, tj. protestantske teološke (!) tiske« (klicaj v besedilu *Pobude*). Komisije da »zato niso zanimala literarna, filološka, zgodovinska, medicinska, glasbena in podobna slovenska in tujejezična dela«. »Od slovenskih protestantskih knjig [...] so bile neposredno ogrožene predvsem Trubarjeve, saj je bil Trubar uvrščen na seznam prepovedanih avtorjev«.

Trubar je bil poimensko uvrščen v prvi razdelek/razred rimskega *Indeksa* s heretičnimi avtorji, katerim so bila obsojena vsaj »vsa dela, ki obravnavajo religijo«, medtem ko so bili v drugem razredu avtorji le s posameznimi, posebej imenovanimi heretičnimi deli; pri najhujših heretikih – kot Luther, Calvin ... – pa so bila prepovedana vsa dela, ne glede na naslov in vsebino. (Prim. Hubert Wolf, *Index*. München 2006, 26–41; prim. Denzinger, *Enchiridion/Kompendium* 1991, str. 584–587: »Tridentinska pravila« za prepoved knjig, potrjena v buli Pija IV. *Domenici gregis custodiae* 24. marca 1564). Ali je bil Trubar prištet med najhujše heretike ali le tiste, ki so jim bili obsojeni »samo« vsi verski spisi, tokrat niti ni pomembno, saj so bila vsa njegova dela verska.

Ker Trubarjeva dela predstavljajo veliko večino tedanjih slovenskih tiskov, je že to pomenilo udar *po večini takratnih slovenskih knjig*; k temu je treba prišteti še (Dalmatinove in druge) slovenske prevode Luthrovih del, nemških katekizmov, pesmaric itd. Pod udarom so bile skratka *tako rekoč vse do tedaj v slovenščini tiskane knjige!* (Kako je bilo s prevodom *Biblije*, kasneje.) »Ne-teološka« dela, ki da »komisijo niso zanimala« oziroma so bila »v manjši nevarnosti ali zunaj nje«, so bila le med nemško ali latinsko pisanimi deli domačih (na primer Bohoričeva slovnica) ali tujih protestantov.

Treba pa je tudi sicer reči, da tridentinska pravila ne govore o (prepovedanih) »teoloških« knjigah (v smislu nekakšnih specialističnih strokovnih razprav, kot to razumemo danes), temveč o »knjigah, ki izrecno obravnavajo religijo«. Že na rimskih komisijah, ki so sestavljale indekse tistega časa, so bila obravnavana in v celoti ali delno obsojena tudi nekatera zgodovinska, medicinska in druga dela, ki so tako ali drugače zadevala religijo in se prepletala z njo, druga pa so bila prepuščena presoji katoliških teologov po naročilu škofov ali inkvizitorjev. Zadevo zapleta tudi dejstvo, da se je rimski indeks že v tistem času spreminjal, širil in ožil, »čistil«. V dodatku k prvemu publiciranemu papeškemu *Indeksu* iz leta 1559 je bil na primer seznan 61 tiskarjev – nenazadnje tudi Trubarjev tiskar Morhart v Tübingenu – in njihovi tiski so bili prepovedani ne glede na avtorja, jezik ali vsebino. Kasneje tega ni bilo več, toda dileme, kako v konkretnosti slediti rimskim navodilom, so ostajale. Ne gre tudi pozabiti, da so bile protireformacijske komisije organ, ki je izvrševal politiko deželnega kneza in njegovo namero rekatolizirati deželo, kar se ni nujno in avtomatično ujemalo s papeškimi prioritetami. Kako so komisije dejansko ravnale, bi več povedali konkretni sezname zaplenjenih in sežganih knjig. Ponekod jih imajo oziroma so jih našli, pri nas, kakor kaže, (še) ne.

Še nekaj besed o *Bibliji in njenih prevodih* in branju. »Tridentinska pravila« določajo, da lahko prevode *Stare zaveze*, ki so delo *heretikov*, z dovoljenjem škofa berejo le »učeni in pobožni ljudje«, če jih uporabljajo kot komentar k *Vulgati* (uradnemu latinskemu prevodu), da bi *Sveto pismo* bolje razumeli. Branje prevodov *Nove zaveze*, ki so delo *heretikov* prvega razreda, pa naj ne bo dovoljeno nikomur (!). Branje je lahko dovoljeno le tistim, ki jim je dovoljeno tudi prevajanje, in sicer le v izdajah, kjer so taki prevodi pridruženi dovoljenim prevodom ali *Vulgati* in je iz njih katoliška teološka fakulteta ali inkvizicija že izločila sumljiva mesta ... (Pravilo 3). Izjemna dovoljenja, kakršna so smeli dajati škofje, so torej namenjena v obeh primerih le za izbrane teologe.

Tudi branje *prevodov Biblije v ljudskih jezikih*, ki so delo *katoliških* avtorjev oziroma prevajalcev, je dovoljeno le tistim (vernikom), katerim to dovoli škof ali inkvizitor po nasvetu župnika ali spovednika,

ki je presodil, da bo to v korist in ne v škodo njihovi veri in pobožnosti ... (Pravilo 4).

Enako naj bi pristojni v Cerkvi ravnali tudi z deli, ki v ljudskem jeziku prikazujejo sporna vprašanja med katoličani in heretiki (torej tudi tedaj, če so njihovi avtorji katoličani).

Glede na ta merila je očitno, da so bili *Trubarjevi* prevodi besedil *Nove zaveze* prepovedani: bil je sam na *Indeksu* in uporabljal je Luthrov in Erazmov prevod. Glede *Dalmatinove Biblije* bi bila zadeva bolj zapletena. Vsekakor se je moral kasneje Hren zelo potruditi, da je pridobil v Rimu dovoljenje za njeno uporabo za izbrane duhovnike (seveda brez Dalmatinovega predgovora), s čimer je gotovo opravil hvalevredno delo. Tudi Dalmatinov prevod *Nove zaveze* se je namreč naslanjal na Luthra in Erazma in izšel je seveda opremljen s luteranskim predgovorom in napotili. Vsekakor naj bi bili glede na tridentinska merila tudi izvodi Dalmatinove *Biblije* predmet zaplembe. Zaplemba je omogočila njihovo očiščeno (z izločitvijo predgovora) in nadzorovano uporabo (pri duhovnikih). Po vsej verjetnosti pa vsi izvodi le niso bili »popolnoma varni pred uničenjem«, kakor piše v *Pobudi*. Sploh pa sežig/uničenje ni bil edini cilj in metoda dela komisij; zaplemba je lahko služila tudi za »umaknitev« del iz javnosti v cerkvene in redovne knjižnice in zagotovitev njihove nadzorovane (ne) uporabe.

Mimogrede in za ilustracijo: Erazem Desiderius Rotterdamski je imel v različnih verzijah *Indeksa* različen status. V *Indeksu* iz 1564 je bil v abecednem seznamu pod E(razem) uvrščen v razred krivovercev, ki so jim obsojena vsa dela, pod D(esiderius) pa med tiste z le posameznimi krivoverskimi deli. V eni kasnejših verzij (1596) so našli kompromis: uvrščen je pod E(razem) v prvem razredu, toda ob imenu je napotilo: glej pod D. (Wolf, 39)

Naj bo dovolj. Kot rečeno: kar lahko popravimo, da bo (bolj) prav in bolj natančno, to naredimo. Do takrat pa mirno kri: najbolj pomembno je, da se spominjamo dogodkov, ki so se resnično zgodili in ki to zaslužijo, v spodbudo ali v opomin. Pa tudi, če o njih nimamo na pretek povsem zanesljivih in natančnih virov. Ker smo ravno okrog božiča in novega leta 2013: o božiču/25.decembru kot dnevu Kristusovega rojstva, nimamo opore v prav nobenem viru, o letu njegovega

rojstva lahko iz različnih virov sklepamo, da to prav gotovo ni bilo pred 2013 leti, ampak kar nekaj let pred začetkom štetja »po Kristusu«, in najnovejše raziskave naj bi govorile, da ni bil rojen v Bethlehemu pri Jeruzalemu, ampak v nekem drugem. Pa vendar ...

2. januarja 2013